

Marek Glogier

Międzywojenne periodyki kościelne metropolii lwowskiej. Przegląd typologiczno-statystyczny

1. WPROWADZENIE

Andrzej Paczkowski w swojej obszernej syntezie poświęconej czasopiśmiennictwu międzywojennemu pisze:

„Bez wątpienia szczególne znaczenie posiadała prasa religijna wydawana przez instytucje kościelne oraz religijne zrzeszenia świeckie. [...] Kościół katolicki był instytucją posiadającą najwięcej czasopism, był prawdziwą potęgą wydawniczą [...]. Tempo rozwoju ilościowego prasy religijnej przewyższało tempo rozwoju prasy polskiej jako całości”¹.

Po czym następuje charakterystyka tej grupy czasopism obejmująca zaledwie 3,5 strony. Podobnie Wiesław Władyka w „Dziejach prasy polskiej” czasopiśmiennictwu katolickiemu poświęcił 1 stronę, wspominając o 10 najgłośniejszych tytułach². Tymczasem wydana przez Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego bibliografia czasopism katolickich rejestruje 1105 periodyków³. Jak z powyższego wynika, dzieje czasopiśmiennictwa katolickiego nadal czekają na dogłębne opracowanie. Dotąd bowiem nie dysponujemy pełną syntezą dziejów polskiej prasy katolickiej. Istnieje wszakże zdeponowane w Oddziale Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej monumentalne dzieło Czesława Lechickiego⁴, ale ze względu na jego objętość (900 stron maszynopisu) wątpliwe jest „czy” i „kiedy” znajdzie się sponsor zdecydowany na sfinansowanie i wydanie owej pracy. Powstają więc wyniki badań cząstkowe, do których także zaliczyć można poniższe opracowanie⁵.

Dwa wielkie centra kresów II Rzeczypospolitej do dzisiaj wzbudzają zainteresowanie historyków, także historyków prasy oraz religioznawców. Specyfiką Wilna było to, iż stało się siedzibą – w Polsce dziś już nielicznych – wyznawców wielkich

religii monoteistycznych, m.in. judaizmu – reprezentowanego przez karaimów, islamu – którego przedstawicielami byli polscy Tatarzy oraz członków Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, zwanych popularnie kalwinami, reprezentujących w chrześcijaństwie nurt protestancki. Specyfiką Lwowa natomiast było to, iż stanowił siedzibę trzech równolegle rezydujących arcybiskupów Kościoła Rzymskokatolickiego reprezentujących trzy różne obrządku liturgiczne. Duchowni tych rytów sprzyjali rozwojowi czasopiśmiennictwa religijnego, któremu poświęcony jest niniejszy artykuł⁶.

Przedwojenny Lwów stanowił mozaikę narodów i wyznań. W r. 1931 teren województwa lwowskiego zamieszkiwało 3 mln 127 tys. osób, w tym 2 mln 352 tys. na wsi oraz 775 tys. w miastach, z czego blisko 50% w samym Lwowie. Statystyka wyznaniowa wykazała, że teren województwa zamieszkiwało blisko 1,5 mln katolików obrządku łacińskiego, 1,3 mln katolików obrządku greckiego oraz 5500 katolików obrządku ormiańskiego. Ponadto 342 tys. żydów, 13 tys. ewangelików oraz 9 tys. prawosławnych⁷.

Na terenie metropolii lwowskiej w latach 1918 – 1939 ukazywało się 75 periodyków katolickich⁸ oraz 2 czasopisma gminy żydowskiej⁹. Sumę 75 periodyków tworzy 51 tytułów wydawanych przez tzw. „łacinników”, 21 tytułów – przez tzw. „grekokatolików”, zwanych też unitami, oraz 3 tytuły firmowane przez tzw. „ormian”. Dla wyznawców z rytu łacińskiego i z rytu ormiańskiego wydawano pisma po polsku (48 tytułów) oraz po łacinie (6 tytułów). Dla unitów wywodzących się spośród ludności ukraińskiej ukazywały się periodyki w języku ukraińskim (21 tytułów).

Osobnym zagadnieniem jest rozróżnienie wśród owych 75 tytułów 5 grup wydawnictw noszących znamię periodyczności. Archidiecezja rytu łacińskiego firmowała 34 tytuły, tzn. 18 czasopism i 4 dodatki samoistne do nich oraz 3 kalendarze, 1 katalog duchowieństwa i 8 sprawozdań rocznych z działalności różnych stowarzyszeń kościelnych. Kler diecezjalny był wspomagany w pracy duszpasterskiej i organizacyjnej przez zakony, które także wydały 9 czasopism, 5 kalendarzy i 4 katalogi duchowieństwa. W języku ukraińskim ukazało się 12 czasopism i 3 dodatki do nich, a ponadto 3 kalendarze i 2 katalogi duchowieństwa. Najskromniej przedstawia się ilość publikacji ormiańskich. W dwudziestoleciu międzywojennym wydano bowiem tylko 2 czasopisma i 1 katalog duchowieństwa.

Podsumowując tę statystykę, otrzymujemy 41 czasopism, 7 dodatków, 11 kalendarzy, 8 katalogów i 8 sprawozdań. Przy okazji należy zastrzec się, że trzy ostatnie

grupy wydawnictw, tj. kalendarze, katalogi i sprawozdania w swej istocie nie są czasopismami, zdaniem autora jednak należą do grupy „prasopodobnych” chociażby dlatego, że są rocznikami, które bibliografie czasopism mają zwyczaj jeszcze rejestrować. Ponadto są to wydawnictwa dość nieliczne, cenne ze względu na swą zawartość oraz unikatowość i właśnie dlatego zostały tutaj uwzględnione łącznie z czasopismami.

2. LWOWSKA METROPOLIA ŁACIŃSKA I JEJ PERIODYKI

Archidiecezja w 1937 r. liczyła 408 parafii i 754 księży diecezjalnych. Ponadto pracę duszpasterską prowadziło 638 zakonników zgromadzonych w 57 klasztorach oraz 2545 zakonnic zajmujących 295 klasztorów. W latach 1900 – 1923 metropolią zarządzał arcybiskup Józef Bilczewski, a w l. 1923 – 1944 arcybiskup Bolesław Twardowski.

Wydawców prasy kościelnej można podzielić na 4 grupy: pierwszą stanowi kler diecezjalny, który dla swoich potrzeb utrzymywał 7 periodyków. I tak: Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Kapłanów wydawało tygodniową „Gazetę Kościelną”, Związek Księży Abstynentów – „Kalendarz Polski” o nakładzie sięgającym 25 000 egz. Stowarzyszenie Katechetów posiadało swój organ pt. „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy”, którego drukowanie rozpoczęto w r. 1911, a po II wojnie światowej – od r. 1946 – wznowiono w PRL. Polskie Towarzystwo Teologiczne wydawało „Przegląd Teologiczny”, który od 1931 r. (aż do dzisiaj) ukazuje się pod tytułem zmienionym na „Collectanea Theologica”. Kuria Metropolitalna wydawała od r. 1832 „Currendę”, a od 1833 katalog duchowieństwa pod łacińskim tytułem „Elenchus cleri saecularis ac regularis archidioecesis Leopoliensis ritus latini”.

Drugą grupę wydawców stanowią zakony: bernardynów, reformatów, saletynów, dominikanów, karmelitów bosych i jezuitów. Jedyne żeński zakon o nazwie Panny Franciszki Najświętszego Sakramentu od 1907 r. wydawał miesięcznik z tekstami do rozmyślań pt. „Ziarenka Eucharystyczne”. Najlicniejszą grupę periodyków firmowali bernardyni: kontynuowali druk – ukazującego się od r. 1885 – miesięcznika pt. „Dzwonek III Zakonu Świętego Ojca Naszego Franciszka Serafickiego” o nakładzie sięgającym 13 tys. egz., także dla III Zakonu wydali w 1925 r. „Świt Seraficki” oraz 2 kalendarze – jeden o tematyce ogólnokościelnej („Kalendarz Dzwonka III Zakonu

S.O.N. Franciszka S.”), drugi o tematyce bardziej franciszkańskiej („Kalendarz Seraficki Dzwonka III Zakonu”). Oba ukazywały się równolegle w latach 1926 – 1939. Ponadto klerycy – bernardyni wydawali i tłoczyli we własnej drukarni „Młodzież Seraficką. Pisemko poświęcone sprawom misji zagranicznych”

Reformaci od 1912 r. wydawali w nakładzie sięgającym 10 000 egz. miesięcznik „Posłaniec św. Antoniego z Padwy”. Saletyni – miesięcznik o charakterze 2-stronicowej ulotki, ale o nakładzie od 80 do 250 tysięcy pt. „Żyj po Bożemu”. Miał on charakter formacyjno-pedagogiczny. Dominikanie od 1898 r. wydawali maryjny miesięcznik „Róża Duchowna”, w l. 1930 – 1939 dwumiesięcznik „Szkoła Chrystusowa” oraz zdążyli w 1939 r. wydać dwa numery teologicznego kwartalnika pt. „Polski Przegląd Tomistyczny”. Lwowscy karmelici bosci tylko raz wystąpili z inicjatywą wydawniczą w postaci „Kalendarza Milicji Matki Bożej Szkaplerznej”, jezuici zaś wydawali we Lwowie tylko „Catalogus Provinciae Polonae Societatis Jesu” w latach 1918 – 1927.

Trzecią, bardzo liczną grupę stanowią zrzeszenia świeckich. I tak Polski Sekretariat Apostolstwa Chorych wydawał w nakładzie 19 000 egz. miesięcznik „Apostolstwo Chorych”. Edycję rozpoczęto w roku 1930, wznowiono w 1947 i pismo do dzisiaj ukazuje się w Katowicach. Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie” w latach 1932 – 1937 wydawało z różną częstotliwością pismo pt. „Dyszel w głowie”. Interesującą może być informacja, że za numer październikowy z r. 1933 odpowiadał w imieniu redakcji Jerzy Turowicz. W późniejszych latach pismo było wewnętrznym biuletynem Stowarzyszenia Katolickich Studentów Politechniki Lwowskiej¹⁰. Kolejnym wydawcą był Instytut Akcji Katolickiej wydający swój miesięcznik w latach 1935 – 1939. W r. 1927 opublikowano kolejne sprawozdanie „Sodalicji Mariańskiej Mężczyzn z Inteligencji” oraz szereg innych sprawozdań takich organizacji, jak: Katolicki Związek Polek, Męskie Towarzystwo św. Wincentego a Paulo, Zjednoczenie Polskich Chrześcijańskich Towarzystw Kobiety, Towarzystwo św. Stanisława Kostki Opieki nad Terminatorami, Arcybractwo Nieustającej Adoracji i Niesienia Pomocy Ubogim Świątyniom Katolickim, Związek Stowarzyszenia Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Sprawozdania te ukazywały się w latach 1923 – 1936, ale niektóre z nich były kontynuacją, gdyż drukowano je od 1905 r. W l. 1932 – 1939 ukazywał się kwartalnik „Młodzież Katolicka” – organ Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży skupiającego uczniów i młodzież pracującą¹¹.

Ostatnią – czwartą grupę – stanowiły stowarzyszenia takie, jak: Związek Koleżeński Byłych Wychowanek Sacré Coeur, który przez 16 lat (1926 – 1939) wydawał kwartalnik adresowany do absolwentek zakładu Zgromadzenia Najświętszego Serca Jezusowego – pismo to propagowało m.in. ideę apostołstwa świeckich, katolickość rodziny, Krucjatę Eucharystyczną i kult maryjny. Towarzystwo „Biblioteka Religijna” wydało pod tym samym tytułem dwumiesięcznik o charakterze bibliograficzno-informacyjnym. Podawał on zestawienia książek religijnych dla młodzieży, nowości wydawnicze, recenzje, spisy podręczników i żywotów świętych. Towarzystwo posiadało własną drukarnię, w której ukazała się chyba większość religijnych periodyków lwowskich. Wspomnieć jeszcze należy o Drukarni Ignacego Jaegera, który w l. 1929 – 1934 wydawał „Kalendarz Mariański” i o jego naśladowcy z Drukarni Piller-Neumana, który w l. 1933 – 1934 wydawał „Powszechny Kalendarz Mariański”. W 1932 r. zaistniała prasowa inicjatywa prywatna. Marian Urban był wydawcą pisma „Życie Parafialne. Pismo poświęcone przejawom życia religijnego Małopolski i nekrologii”. Ukazało się 5 numerów od marca do lipca 1932 r. Odnotować jeszcze należy dwa samoistne i niezależne od siebie dodatki o tym samym tytule – „Gazetka Niedzielną dla Dzieci”. Oba ukazywały się w latach 1937 – 1938. Jeden jako dodatek do tygodnika „Gazeta Niedzielną”, który adresowany był do rodzin i ukazywał się od 1912 r. w nakładzie do 10 tys. egz., drugi jako dodatek do tygodnika „Lwowskie Wiadomości Parafialne”, który także był skierowany do rodzin i konkurował w latach 1928 – 1939 ze starszą od siebie „Gazetą Niedzielną”. W l. 1918 – 1921 „Gazecie Niedzielną” towarzyszył samoistny dodatek dla dorosłych pt. „Słowo Boże” z tekstami i komentarzami niedzielnej Ewangelii.

Podsumowując prezentację periodyków obrządku łacińskiego wydanych w okresie międzywojennym, dodać trzeba, że kler diecezjalny wydał 7 tytułów, kler zakonny – 17, zrzeszenia świeckich – 14 i grupa czwarta, czyli inni wydawcy – 13 tytułów. Łącznie ukazało się 51 czasopism.

3. LWOWSKA METROPOLIA GRECKOKATOLICKA I JEJ PERIODYKI

Unicy, zwani od 1740 r. grekokatolikami, wywodzą się ze zjednoczenia katolicko-prawosławnego dokonanego w 1596 r. w Brześciu. Zjednoczenie części Ruskiej Cerkwi z Kościołem Rzymskokatolickim w Polsce nazwano Unią Brzeską, a nowo pozyskanych wyznawców zaczęto nazywać unitami. Do r. 1939 unicy, głównie naro-

dowości ukraińskiej, tworzyli liczący 3,3 mln wyznawców Ukraiński Kościół Katolicki zależny od Watykanu. W 1931 r. grekokatolicy w woj. lwowskim stanowili blisko 42% ludności. W 1939 r. posiadali 1267 parafii, 982 księży, 3 biskupów. W l. 1901 – 1944 na czele metropolii stał arcybiskup Andrej Szeptycki. Pomocą w pracy duszpasterskiej służyły 3 męskie zakony grekokatolickie: bazylianie, redemptoryści obrządku wschodniego – sprowadzeni z Kanady, oraz zakon studytów założony przez arcybiskupa Szeptyckiego. W 1939 r. istniało 31 klasztorów z 650 zakonnikami oraz 8 zakonów żeńskich ze 138 klasztorami i 1070 zakonnkami. W 1929 r. we Lwowie założono Grekokatolicką Akademię Teologiczną¹².

W l. 1918 – 1939 grekokatolicy we Lwowie wydali 21 periodyków. Zakon bazylianów drukował w latach 1923 – 1942 kwartalnik naukowy „Bogoslovija”. Ukazywał się on – pod redakcją ks. Josifa Slipyia (późniejszego kardynała) – w języku ukraińskim (podobnie zresztą jak wszystkie inne pisma grekokatolickie). Siedem tytułów pochodziło z kręgu kleru diecezjalnego. I tak: Towarzystwo Wzajemnej Pomocy Kapłanów wydawało w l. 1925 – 1932 miesięcznik „Djakivski Vidomosti”. W l. 1928 – 1938 Kuria publikowała „Schematizm vsego klira greko-katoličeskoj mitropoličoj archieparchii Lvovskoj”. Zrzeszenie świeckich reprezentowane przez Sodaliję Młodzieży wydawało w l. 1921 – 1935 miesięcznik „Naš Pryjatel” z podtytułem: časopys dlja ukraïnskoï molodi i škilnych ditej. Sodalicja czyli Maryjska Tovaristvo Molodi – wydawało dla studentów w l. 1921 – 1927 miesięcznik „Studentskyj Vistnyk Postup”, a w l. 1926 – 1937 kwartalnik „Vistnyk Marijskich Tovarystv”. Akcja Katolicka wydawała w l. 1934 – 1939 kwartalnik. W l. 1931 – 1939 ukazywał się prywatny tygodnik Volodymyra Decikeviča pt. „Meta”, adresowany do katolickich intelektualistów ukraińskich. Bogosłowskie Towarzystwo Naukowe wydawało w l. 1904 – 1939 miesięcznik „Nyva. Posvjačenyj cerkovnym spravam”. W latach 1922 – 1929 ukazywał się „Kalendarec Našego Pryjatelya” firmowany przez Sodaliję, w l. 1937 – 1939 Wydawniča Kooperatyva „Meta” wydała kalendarz „Chrystos naša syła”, zaś w r. 1939 „Lycarstvo Presvjatoi Bogorodyci” (czyli „Rycerstwo Niepokalanej”) opublikowało kalendarz pt. „Narid Ukraini”. W 1938 r. Komitet Obchodów 950-lecia chrztu Ukrainy wydał kilka zeszytów okolicznościowego biuletynu.

Podsumowując prezentację czasopism obrządku grekokatolickiego nadmienić trzeba, że kler diecezjalny wydał 7 tytułów, zakon bazylianów 1, zrzeszenia świeckich – 13 tytułów. Łącznie w okresie międzywojennym ukazało się 21 periodyków.

4. LWOWSKA METROPOLIA ORMIAŃSKOKATOLICKA I JEJ PERIODYKI

Zjednoczenie części wyznawców monofizycznego Kościoła Armeńskiego z Kościołem Rzymskokatolickim w Polsce miało miejsce w r. 1630 za przyczyną ormiańskiego biskupa lwowskiego Mikołaja Torosowicza, który w Rzymie – po złożeniu wyznania wiary w 1635 r. – otrzymał tytuł metropolity. W latach 1901 – 1938 na czele metropolii stał arcybiskup Józef Teofil Teodorowicz. W r. 1939 Kościół liczył 5500 wyznawców (w tym 1200 we Lwowie), 8 parafii oraz 25 księży. Jedyne zakony polskich ormian stanowiły benedyktynki rytu ormiańskiego mające swój klasztor także we Lwowie¹³.

W latach 1918 – 1939 ormianie we Lwowie wydali tylko 3 periodyki, wszystkie w języku polskim. I tak w l. 1927 – 1939 miesięcznik „Poślaniec św. Grzegorza”, w l. 1935 – 1939 dwumiesięcznik „Gregoriana” oraz w l. 1918 – 1939 „Katalog kleru archidiecezji lwowskiej rytu ormiańskokatolickiego”. Wspomniane czasopisma były urzędowymi organami Kurii Metropolitalnej.

* *

Analiza periodyków pod kątem adresata wykazała, że w grupie pism rytu łacińskiego udało się wyróżnić następujące klasy czytelników: wśród pism wydawanych przez kler diecezjalny 2 pisma były adresowane do studentów, 2 do młodzieży, 2 do dzieci, 2 do rodzin, 1 do chorych, 1 do absolwentów, 18 do członków organizacji kościelnych oraz 13 pism o charakterze urzędowym. Wśród pism wydawanych przez zakony wyróżniono: 1 pismo o tematyce misyjnej, 1 pedagogiczne, 3 ascetyczne, 4 urzędowe (wewnętrzne), 7 adresowanych do członków III Zakonu. Wśród pism w języku ukraińskim wyróżniono: 1 dla dzieci, 1 dla studentów, 1 dla rodzin, 1 dotyczące ascetyki, 1 adresowane do inteligencji, 1 naukowe o charakterze teologicznym, 3 informacyjne, 6 urzędowych (wewnętrznych), 8 dla członków kościelnych organizacji. Wśród pism ormiańskich wyróżniono 1 urzędowe oraz 2 o charakterze informacyjnym (z życia Kościoła).

Tabela 1

Częstotliwość periodyków

Częstotliwość Ryt	Tygodnik	Miesięcznik	Dwu- miesięcznik	Kwartalnik	Rocznik	SUMA
Łaciński	5	13	1	6	10	35
Grecki	1	6	-	4	4	15
Ormiański	-	1	1	-	1	3
S u m a	6	20	2	10	15	53

- Spośród 75 tytułów nie udało się ustalić periodyczności 22.
- Za roczniki uznano kalendarze, katalogi i sprawozdania.
- Nie natrafiono za żaden ślad istnienia kościelnego dziennika.

Tabela 2

Tempo przyrostu nowych tytułów

Rok	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Tytuły	14	15	16	18	19	21	20	25	32	32	34
Rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Tytuły	37	36	38	40	40	40	36	41	42	45	39

- W ciągu 20 lat nastąpiło potrojenie ilości tytułów czasopism religijnych wydawanych na terenie metropolii lwowskiej (w r. 1918 - 14 periodyków, zaś w r. 1937 - 42 periodyki).

- W r. 1938 istniało na rynku czytelnicy równoległe 45 tytułów.

- Nieznaczny spadek ilości tytułów pojawił się dwukrotnie - w r. 1935 (z 40 do 36 tytułów) oraz w r. 1939 (z 45 do 39 tytułów), pamiętając, że statystyka kończy się na niepełnym 3 kwartale. W pozostałych latach odnotowano stały wzrost ogólnej liczby badanych tytułów.

Tabela 3

Żywotność periodyków

Lata	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Tytuły	14	9	2	5	1	4	2	4	1	4	1	3	-	-	3	6	-	1	2	1	-	12

- Spośród 75 periodyków 14 tytułów istniało nie dłużej niż jeden rok, a 12 tytułów ukazywało się w ciągu całego okresu 1918 – 1939, czyli przez 22 lata.

- Reszta, czyli prawie 50 tytułów, mieści się w przedziale między dwu a dziewięcioma latami.

PRZYPISY

¹ A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918 – 1939*, Warszawa 1980, s. 292.

² J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988, s. 114 – 115.

³ Z. Zieliński, *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918 – 1944*, Lublin 1981.

⁴ Cz. Lechicki, *Sto lat polskiej prasy katolickiej 1833 – 1939. Maszynopis. Cz. I – Pod zaborami*, s. 1 – 514. Cz. II – *W Polsce Odrodzonej*, s. 515 – 880.

⁵ Streszczenie I i II części wspomnianej pracy Cz. Lechickiego zamieścić „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” (dalej: KHPP). Polskie czasopiśmiennictwo katolickie w latach 1833 – 1914, KHPP, t. XXII, z. 1, s. 19 – 42 oraz *Prasa katolicka Drugiej Rzeczypospolitej*, KHPP, t. XXIII, z. 2, s. 45 – 69. Ponadto tegoż: *Polska prasa katolicka 1945 – 1948*, KHPP, t. XXII, z. 2, s. 65 – 87. Każdy z powyższych artykułów wzbogacony jest o notę bibliograficzną zawierającą inne częściowe opracowania dziejów prasy katolickiej. Ponadto hasło „czasopisma” zawiera tom III „Encyklopedii Katolickiej”.

⁶ Ze względu na jednoznaczne określenie w tytule artykułu założeń badawczych, pominięto takie kwestie, jak: wysokość nakładów, miejsce druku, składy redakcji i charakterystykę zawartości czasopism. Wspomniane zagadnienia mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań szczegółowych nad prasą trzech arcybiskupstw lwowskich. Lokalizację omówionych tytułów czasopism można ustalić na podstawie pracy Z. Zielińskiego (zob. przypis 3).

⁷ Źródło danych statystycznych: *Kościół Katolicki w Polsce 1918 – 1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.

⁸ Z. Zieliński, op. cit.

⁹ Ewa Czopek, Polska prasa lwowska 1918 – 1939. Bibliografia adnotowana. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jerzego Jarowieckiego w KBiIN WSP w Krakowie (nr 743/91).

a) „Gmina Żydowska”. Czasopismo Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Lwowie. (Dwutygodnik). Red.: Henryk Fenerstein. Druk: Lwowska Drukarnia Nowoczesna. (Egz. w: BN, R. 1, 1937, nr 1 – 7.

b) „Wiadomości Gmin Wyznaniowych Żydowskich. Wyd.: Zjazd Gmin Żydowskich w Małopolsce. Komisja Organizacyjna 1928 – 1931. (Egz. w: BUW).

¹⁰ W r. 1989 Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży Akademickiej (SKMA) reaktywowało się, a jego Zarząd Główny mieści się przy akademickim kościele św. Anny w Krakowie.

¹¹ W r. 1991 Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (KSM) reaktywowało się, a jego Zarząd mieści się przy kościele św. Mikołaja w Krakowie.

¹² W r. 1946 władze Związku Radzieckiego zlikwidowały Unię i na mocy decyzji administracyjnej Kościół Grekokatolicki włączyły do rosyjskiej cerkwi prawosławnej. Aktualnie na Ukrainie Kościół Grekokatolicki odradza się, natomiast w Polsce po fali prześladowań i przesiedleń na Ziemię Odzyskane – grekokatolicy od 1946 r. byli podlegli Prymasowi Polski. W r. 1989 Kościół Grekokatolicki zyskał własnego biskupa. Jego rezydencją jest Przemyśl. W r. 1990 w Polsce było 55 księży – unitów oraz 94 placówki duszpasterskie. Aktualna liczba wiernych nie jest znana.

¹³ Po r. 1945 do Polski wyemigrowało 99% wiernych i 8 księży. Dzisiaj ormianie mieszkają w 23 miastach mając 2 kapłanów i 3 kaplice. Ormiańskie benedyktynki z powodu braku powołań połączyły się w 1961 r. z benedyktynkami łacińskimi, kończąc w ten sposób 250-lecie autonomicznego istnienia. Dzisiaj zwierzchnikiem ormian jest Prymas Polski.